

tego jak najserdeczniej. Potraktujcie też otrzymane odznaczenia nie tylko jako wyraz uznania dla Waszego dorobku ale zarazem jako wezwanie do dalszej, równie owocnej pracy.

INSTYTUT ZACHODNI W POZNANIU

ZARYS DZIAŁALNOŚCI BADAWCZEJ I WYDAWNICZEJ (1944 - 1984)

1. Tradycje badań niemcoznawczych w Poznaniu

Instytut Zachodni w Poznaniu powstał w końcowej fazie II wojny światowej w nawiązaniu do tradycji i doświadczeń polskich badań sławistycznych i niemcoznawczych okresu międzywojennego.

Odbudowane w 1919 r. niepodległe państwo polskie objęło część ziem podbitych w przeszłości przez Prusy i stanęło na drodze niemieckiej ekspansji wschodniej. Państwo to było też usilnie zwalczane przez imperializm niemiecki tak w drodze bezpośredniej, jak i pośredniej. Szczególną rolę w akcji antypolskiej odgrywały niemieckie ośrodki naukowe zajmujące się badaniem wschodu (*Ostforschung*)¹. Naukowcy niemieccy dowodzili, że obszar państwa polskiego w przeszłości należał do plemion germańskich, że Słowianie stanowili rasę pozbawioną zdolności do konstruktynych działań, że państwo polskie i niektóre inne państwa słowiańskie zostały założone i były kierowane przez dynastie niemieckie, że Słowianie, a więc i Polacy stali na niższym poziomie kulturowym i podstawowe osiągnięcia cywilizacyjne zawdzięczają dobroczynnemu wpływowi kultury niemieckiej² itp. Szczególnie silny nacisk ideologiczny wywierany był przez odwetowców i rewizjonistów niemieckich na ówczesną Polskę Zachodnią (Wielkopolska) ze stolicą w Poznaniu. Obszar ten stanowił najbardziej na zachód wysuniętą część państwa polskiego i narażony był na silne oddziaływanie niemieckich ośrodków propagandowych zlokalizowanych w Królewcu, Berlinie i Wrocławiu³.

Stąd też ośrodek poznański zmuszony został do podjęcia działań obronnych w tym zakresie. Wiodącą rolę spełniał tu założony w Poznaniu w 1919 r. Uniwersytet⁴, na którym rozwinęły się polskie badania w zakresie antropologii, archeologii, etnografii, historii, językonawstwa, prawa, socjologii. W badaniach tych na pierwszy plan wysuwano problemy narzucane przez niemieckie *Ostforschung*. Uczni polscy podejmowali polemikę z pseudonaukowymi ustaleniami, wnioskami i hipotezami uczonych niemieckich wymienionych wyżej dyscyplin naukowych. Stopniowo w Po-

¹ Zob. *Deutschland und der Osten. Quelle und Forschungen zur Geschichte ihrer Beziehungen*. Hrsg. von A. Aubin: *Von Raum und Grenzen des deutschen Volkes*. Breslau 1938; *Volk und Reich der Deutschen, Vorlesungen...* Hrsg. von B. Harms. Bd 1-3. Berlin 1929; *Deutschland und Polen. Beiträge zu ihren geschichtlichen Beziehungen*. Hrsg. von A. Brackmann. München-Berlin 1933; K. Lück, *Die deutsche Aufbaukräfte in der Entwicklung Polens*. Berlin 1934.

² H. Aubin. *Von Raum und Grenzen des deutschen...*; G. Kosinna, *Der Ursprung der Urfinnen und Urindogermanen und ihre Ausbreitung nach Osten*. Würzburg 1910; K. Lück, *Die deutsche Aufbaukräfte...*

³ A. Czubiński, *Rola Wielkopolski i Poznania w rozwoju polskiego ruchu narodowo-wyzwoleńczego w zaborze pruskim oraz w kształtowaniu zachodnich i północnych granic odrodzonego państwa polskiego (1918-1921)*. „Przegląd Zachodni” 1974, nr 5/6, ss. 41-82.

⁴ *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza 1919-1969*. Praca zbiorowa pod red. Z. Grota, Poznań 1972.

znaniu ukształtował się silny ośrodek badawczy specjalizujący się w zakresie badań slawistycznych (szczególnie dzieje Słowiańszczyzny Zachodniej) i niemcoznawczych. Działali tu tacy uczeni jak antropolog Jan Czekanowski, archeolog Józef Kostrzewski, etnolog Jan Stanisław Bystroń, językoznawcy Tadeusz Lehr-Splawiński, Mikołaj Rudnicki, Józef Widajewicz, Stanisław Dołęga-Kozierowski, historycy Bronisław Dembiński, Adam Skalkowski, Kazimierz Tymieniecki, historycy prawa Marian Jedlicki, Teodor Tyc, Zdzisław Kaczmarczyk, Zygmunt Wojciechowski, socjolog Florian Znaniecki i inni⁵.

Już w 1921 r. z inicjatywy M. Rudnickiego w ramach UP utworzono Instytut Zachodnio-Słowiański i rozpoczęto wydawać wychodzące do dziś czasopismo „Slavia Occidentalis”⁶. W 1925 r. rozpoczęto wydawać wychodzące również do dziś czasopismo „Roczniki Historyczne”. Dużą rolę spełniał powołany do życia w 1921 r. Związek Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ). W 1934 r. został on przekształcony w Polski Związek Zachodni (PZZ). Organem ZOKZ było pismo naukowo-popularne „Strażnica Zachodnia”⁷.

2. Doświadczenia II wojny światowej

Działalność ta została przerwana z chwilą ponownego zajęcia Poznania przez wojska niemieckie w 1939 r. Uniwersytet Poznański został zlikwidowany, biblioteki polskie zostały zniszczone a instytuty naukowe przejęli propagandiści hitlerowscy⁸.

Pozostali na wolności naukowcy polscy kontynuowali swoją działalność w warunkach konspiracyjnych biorąc udział w tajnym nauczaniu i w tajnie prowadzonych badaniach. Byli pracownicy UP na terenie Generalnego Gubernatorstwa utworzyli konspiracyjny Uniwersytet Ziem Zachodnich⁹. Pod względem politycznym dążenia te inspirowała założona jesienią 1939 r. w Poznaniu organizacja konspiracyjna pod nazwą „Ojczyzna”. Skupiała ona patriotów polskich różnej proveniencji politycznej. Pod jej patronatem niejako próbowano kontynuować działalność PZZ, ZAP i innych stowarzyszeń¹⁰.

Członkowie „Ojczyzny” brali udział w konspiracyjnej działalności agend rządu emigracyjnego, a szczególnie Departamentu Informacji i Propagandy Delegatury Rządu na Kraj. Gromadzono dokumentację obrazującą politykę okupanta hitlerowskiego w Polsce, brano udział w antyhitlerowskiej akcji propagandowej, pisano

⁵ A. Czubiński, *Problematyka polskich ziem zachodnich i zagadnienia niemcoznawcze w działalności naukowej i społecznej Uniwersytetu Poznańskiego w okresie II Rzeczypospolitej (1919-1939)*. „Dzieje Najnowsze” 1971, nr 3, ss. 115-148; *Problematyka polsko-niemiecka i polskich ziem zachodnich w badaniach Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu (1919-1969)*. Praca zbiorowa pod red. Z. Kaczmarczyka, Poznań 1971.

⁶ M. Waller, *Instytut Zachodnio-Słowiański przy Uniwersytecie Poznańskim (1921-1939)*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1970.

⁷ M. Mroczo, *Związek Obrony Kresów Zachodnich 1921-1934. Powstanie i działalność*. Gdańsk 1977.

⁸ Cz. Łuczak, „Kraj Warty” 1939-1945. *Studium historyczno-gospodarcze okupacji hitlerowskiej*. Poznań 1972; J. Marczewski, *Hitlerowska koncepcja polityki kolonizacyjno-wyśledniczej i jej realizacja w „Okręgu Warty”*. Poznań 1978; E. Serwański, *Wielkopolska w cieniu swastyki*, Warszawa 1970; M. Walczak, *Szkolnictwo wyższe i nauka polska w latach wojny i okupacji 1939-1945*. Wrocław 1978.

⁹ *Dzieje Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza...*, ss. 303-343; W. Kowalenko, *Tajny Uniwersytet Ziem Zachodnich. Uniwersytet Poznański 1940-1945*. Poznań 1961; M. Walczak, *Szkolnictwo wyższe...*

¹⁰ E. Serwański, *Wielkopolska w cieniu swastyki...*, ss. 299-301.

a nawet wydawano nowe prace naukowe. W listopadzie 1942 r. przystąpiono do wydawania miesięcznika konspiracyjnego „Ziemie Zachodnie Rzeczypospolitej”. Pisano powstało z inicjatywy Kiryła Sosnowskiego ps. Konrad. Redagował je Aleksander Rogalski ps. Remigiusz. Już w pierwszym numerze pisma sformułowano program rewindykacji Ziemi Macierzystych Polski. Nawiązano w nim do pojęcia sformułowanego przed wojną przez Zygmunta Wojciechowskiego¹¹.

W lipcu 1943 r. zaczęto wydawać miesięcznik „Zachodnia Straż Rzeczypospolitej”. Od września tegoż roku do pisma dodawano dodatek satyryczny „Luźna Kartka”. Miesięcznik redagował Zbyszko Bednorz przy pomocy Kiryła Sosnowskiego („Konrad”) i Edmunda Męclewskiego ps. Andrzej. W artykule wstępnym pisma z lutego 1944 r. pisano m.in., że odrodzona po wojnie Polska „z Gdańskiem, Królewcem i Opolem” będzie „oparta na Odrze” i że będzie „rządna i sprawiedliwa, chrześcijańska, wolna od klótni partyjnych, dająca pracę swym obywatelom”¹².

W ramach Studium Zachodniego Delegatury podjęto prace nad przygotowaniem koncepcji polskich żądań rewindykacyjnych wobec Niemiec. Zakładając, że wojna zakończy się klęską Hitlera, oraz że Polska jako członek obozu zwycięskiego będzie miała szanse skorygowania granicy z Niemcami, wysuwano postulat odebrania Rzeszy i przyłączenia do Polski Prus Wschodnich, Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej i Śląska.

Były to najbardziej śmiałe i daleko idące plany polskie wobec Niemiec. Sprezycyzowano je już w latach 1942-43. Zdawano sobie sprawę z faktu, że realizacja tego planu bez poparcia ZSRR nie będzie możliwa. Dlatego też od początku prezentowano dążenia do szukania kompromisu i porozumienia z ZSRR. Nawiązywano tu zresztą do koncepcji głoszonych już w okresie międzywojennym. Ziemi leżące pomiędzy granicą polsko-niemiecką z 1939 r. a granicą planowaną nazywano Ziemiami Postulowanymi.

W 1944 r. „Ojczyzna” weszła w skład powiązanej z Delegaturą Rządu na Kraj, Rady Jedności Narodowej.

Po upadku powstania warszawskiego grupa osób powiązanych z „Ojczyzną” zbierała się w mieszkaniu prof. dra Z. Wojciechowskiego w Milanówku k. Warszawy. Dojrzywała tam koncepcja powołania do życia Instytutu Zachodniego, jako stowarzyszenia skupiającego naukowców i publicystów zajmujących się problematyką tzw. Ziemi Postulowanych, granicy zachodniej i stosunków polsko-niemieckich. Według relacji uczestników tych spotkań w grudniu 1944 r. na wniosek red. Edmunda Męclewskiego stowarzyszenie takie zostało faktycznie założone. Założyciele IZ zajęli stanowisko krytyczne wobec znanego stanowiska rządu emigracyjnego z T. Arciszewskim na czele w sprawie granicy zachodniej. Z upoważnienia współtowarzyszy Z. Wojciechowski, zaczął szukać kontaktów z Rządem Tymczasowym¹³.

Ani Wojciechowski, ani pozostali członkowie IZ nie byli komunistami, „Ojczyzna” wraz z innymi ugrupowaniami obozu londyńskiego do 1944 r. zwalczała koncepcje lewicy społecznej z PPR na czele. W krytycznym momencie ludzie ci podjęli jednak współpracę z lewicą sądząc, że tylko ona posiada właściwe możliwości odbudowy państwa, a szczególnie właściwego wytyczenia granicy zachodniej tego państwa¹⁴.

¹¹ Z. Bednorz, *Lata krecie i ortowa*. „Kierunki” nr 15, 14 IV 1985.

¹² Tenże, „Kierunki” nr 16 z 21 IV 1985.

¹³ List A. Bocheńskiego, L. Glucka, W. Głowackiego, Z. Jaroszewskiego, J. Kolińskińskiego, J. J. Nikischa, K. M. Pospieszalskiego, J. Schmidta, E. Serwańskiego do dyrektora Instytutu Zachodniego z 11 XI 1984 r.

¹⁴ M. Orzechowski, *Odra — Nysa Łużycka — Baltyk w polskiej myśli politycznej okresu drugiej wojny światowej*. Wrocław 1969.

3. Legalizacja i program działania IZ

Już w lutym 1945 r. a więc jeszcze przed utworzeniem Rządu Jedności Narodowej kontakt z Rządem Tymczasowym został nawiązany. W dniu 12 II 1945 r. Zygmunt Wojciechowski w imieniu tej grupy przedłożył szefowi Rządu Tymczasowego E. Osóbce-Morawskiemu specjalny Memoriał w sprawie zalegalizowania Instytutu Zachodniego. W memoriale tym pisano: „Instytut Zachodni jest placówką naukowo-badawczą, opartą na współpracy uczonych wszystkich uniwersytetów polskich, zajmujących się zagadnieniami polsko-niemieckimi i mogącą służyć wynikami tych badań władzom rządowym, organizacjom społecznym w zakresie potrzeb wewnętrzno i zewnętrzno politycznych państwa”¹⁵. Instytut skupiał uczonych reprezentujących następujące dyscypliny badawcze: demografia, geografia, etnografia i muzealnictwo, językoznawstwo, dzieje piśmiennictwa, prehistoria, historia, historia sztuki, ekonomia.

„Instytut Zachodni — czytamy w Memoriale — ukształtował się w końcowym okresie okupacji niemieckiej na gruncie poprzedniej wieloletniej pracy szeregu pracowników naukowych Uniwersytetu Poznańskiego i innych uniwersytetów nad zagadnieniami zachodnimi. Zagadnienia te opracowywano w związku z tajną pracą nauczania i pracą badawczo-naukową [...] Troską Instytutu w bieżącej chwili jest spełnianie zadań wynikających z faktu obejmowania przez Polskę ziem odwiecznie polskich, nie przyłączonych do Polski w latach 1918 - 1919 [...]”¹⁶.

Inny z założycieli Instytutu językoznawca prof. Tadeusz Lehr-Spławiński pisał:

„Jądem, z którego wyrósł Instytut Zachodni, był — jak wiadomo — zespół pracowników naukowych, którzy jeszcze w czasie okupacji hitlerowskiej podjęli prace nad wszechstronnym zbadaniem zagadnień związanych z zachodnimi ziemiami Polski, które przed wieloma wiekami oderwane, powinny być w wyniku wojny i nieuchronnej klęski zaborczego wroga, powrócić do macierzy i stać się integralną, dla przyszłości narodowej jakże ważną częścią składową Państwa Polskiego. Ludzie ci, choć rozproszeni po różnych ośrodkach okupowanej ojczyzny, ożywieni wspólną myślą i — w znacznym stopniu dzięki inspiracji, a nawet często bezpośredniej inicjatywie [...] prof. Zygmunta Wojciechowskiego [...] skupili wysiłki badawcze około dwu celów: uświadamiania narodowi polskiemu odwiecznej polskości ziem, na które miał powrócić i obrony naszych praw moralno-politycznych do ich posiadania wobec nauki i opinii zagranicznej, od dziesiątków lat fałszywie w tym względzie informowanej przez szowinistycznie zabarwione publikacje niemieckie [...]”¹⁷.

Twórcy IZ nie byli związani ani z PPR ani z PPS; reprezentowali oni postępową część polskiego świata naukowego, która krytykowała tzw. Jagiellońską, wschodnią orientację w kształtowaniu państwa polskiego i postulowała zwrócenie państwa polskiego ku prastarym ziemiom piastowskim na zachód. Głównym rzecznikiem tej orientacji był Zygmunt Wojciechowski¹⁸. Orientacja ta w okresie międzywojennym nie miała silnej pozycji w Polsce. Zmiany spowodowane na skutek upadku rządów sanacyjnych w 1939 r., utworzenia bloku partii demokratycznych i nawiązania przez Polskę współpracy z ZSRR stworzyły warunki umożliwiające

¹⁵ M. Pollak, *Instytut Zachodni. Powstanie i rozwój organizacyjny w ciągu dziesięciolecia*, „Przegląd Zachodni” 1955, nr 3 - 4, ss. 469 - 486.

¹⁶ Tamże, ss. 485 - 485.

¹⁷ T. Lehr-Spławiński, *Słowiańszczyzna w pracach i wydawnictwach Instytutu Zachodniego w latach 1945 - 1954*, tamże, s. 351.

¹⁸ Z. Kaczmarszyk, *Zygmunt Wojciechowski (1900 - 1955)*. „Przegląd Zachodni” 1975, nr 4, ss. 169 - 179.

włączenie się tych ludzi do odbudowy państwa polskiego i umocnienie w nim tzw. orientacji zachodniej¹⁹.

Idea wyrażona w koncepcji Wojciechowskiego spotkała się z życzliwym przyjęciem ze strony demokratycznych partii politycznych (PPR, PPS, SD, SL) i Rządu Tymczasowego. Premier E. Osóbka-Morawski dekretem z 27 II 1945 r. powołał formalnie Instytut do życia przydzielając mu skromne środki finansowe na rozwój działalności organizacyjnej, badawczej, wydawniczej i popularyzatorskiej. Instytut Zachodni posiadał bardzo małą grupę pracowników związanych z nim etatowo. Działalność jego rozwijała się w oparciu o członków Towarzystwa zatrudnionych w różnych uniwersytetach i innych instytucjach polskich. Dyrektorem IZ został Z. Wojciechowski. Pierwszym wieloletnim Przewodniczącym Kuratorium IZ (organ kontrolny) był T. Lehr-Splawiński (1945 - 1958). Przystąpiono do wydawania czasopisma „Przegląd Zachodni”. W działalności IZ można wyodrębnić kilka faz rozwojowych.

4. Rozwój IZ do 1949 r.

Do 1949 r. IZ przejawiał burzliwy rozwój organizacyjny i naukowo-badawczy. Tworzono filie Instytutu w różnych ośrodkach kraju, rósł jego majątek, dynamicznie rosła ilość publikacji. Zgodnie z planami w okresie tym IZ brał aktywny udział w przejęciu, repolonizacji i zagospodarowaniu Ziemi Odzyskanych. W łonie IZ podjęto dyskusję na temat przygotowania planu zasiedlenia tych ziem, opracowano polskie nazewnictwo dla zmienionych nazw miejscowych, przygotowano publikacje przypominające polskość tych ziem, informujące o procesie germanizacji i problemie pozostającej jeszcze tam, nie zgermanizowanej ludności polskiej (autochtoni), opracowano i opublikowano nowe atlasy geograficzne i słowniki nazw miejscowych dla Warmii, Mazur, Pomorza Zachodniego, Ziemi Lubuskiej i Śląska Opolskiego. Dużą pomocą okazały się prowadzone w Poznaniu już w okresie międzywojennym badania archeologiczne, etnograficzne i onomastyczne J. Kostrzewskiego, S. Kozierowskiego, J. Widajewicza i innych²⁰. Ekipy pracowników IZ na rowerach przemierzały olbrzymie odległości prowadząc szczegółowe badania terenowe. Już w listopadzie ukazała się popularno-naukowa praca M. Kielczewskiej i A. Grodka *Odra-Nisa, najlepsza granica Polski*. Książka była kilkakrotnie wznawiana. W 1946 r. wydano pracę M. Kielczewskiej *O podstawy geograficzne Polski*. J. Kolipiński analizował rolę nowej granicy zachodniej Polski z punktu widzenia gospodarczego: *Granica na Odrze i Nysie z perspektywy ekonomiki światowej* (1946) i *Rola Ziemi Odzyskanych w organizmie gospodarczym Polski* (1946). Dużo rozpraw geograficzno-demograficznych w latach 1945 - 1947 publikowano na łamach „Przeglądu Zachodniego”²¹. W 1948 r. ogłoszono obszerną pracę zbiorową pod redakcją A. Grodka, M. Kielczewskiej i A. Zierhofferera *Monografia Odry*. Na podstawie szczegółowych badań interdyscyplinarnych opracowano i opublikowano w serii *Ziemia Staropolski* obszerne prace zbiorowe o Dolnym Śląsku (1948), Pomorzu Zachodnim (1949), Ziemi Lubuskiej (1950), Warmii i Mazurach (1953)

¹⁹ W. Dobrzycki, *Granica zachodnia w polityce polskiej 1944 - 1947*, Warszawa 1974; W. T. Kowalski, *ZSRR a granica na Odrze i Nysie Łużyckiej 1941 - 1945*, Warszawa 1963; M. Orzechowski, *Odra-Nysa Łużycka-Bałtyk w polskiej myśli...*

²⁰ A. Czubiński, *Problematyka...*; S. Kozierowski, *Atlas nazw geograficznych Słowiańszczyzny Zachodniej*, Poznań 1945.

²¹ M. Kielczewska-Zaleska, *Problematyka geograficzna w pracach Instytutu Zachodniego*, „Przegląd Zachodni” nr 3 - 4/1955, ss. 487 - 495.

i Górnym Śląsku²². Wydawnictwo w całości obliczone było na 275 arkuszy wydawniczych²³. Już w 1947 r. ogłoszono rozprawę A. Kłafkowskiego *Podstawy prawne granicy Odra-Nisa na tle umów Jattańskiej i Poczdamskiej*.

W badaniach IZ od samego początku poczesne miejsce zajmowała też problematyka wojny i okupacji hitlerowskiej w Polsce. Już w 1945 r. wydano I tom ukazującego się do dziś zbioru źródeł pt.: *Documenta Occupationis Theutonicae*. Opublikowano w nim dokument niemieckiego Instytutu Badań Gospodarczych z czasów wojennych o znaczeniu problemu polskiego dla gospodarki zbrojeniowej Górnego Śląska w opracowaniu K. M. Pospieszalskiego oraz zbiór zeznań świadków na temat poczynań okupanta wobec polskiej ludności cywilnej w czasie powstania w Warszawie w 1944 r. *Zbrodnia niemiecka w Warszawie* w opracowaniu E. Serwańskiego i I. Trawińskiej. Tom ten włączono do dokumentów Międzynarodowego Trybunału Wojskowego w Norymberdze²⁴. Podobnie wyzyskany został II tom *Documenta Occupationis* z 1946 r.²⁵ W 1946 r. opublikowano monografię K. M. Pospieszalskiego *Polska pod niemieckim prawem 1939-1945. Ziemie Zachodnie* oraz A. Kłafkowskiego o *Okupacja niemiecka w Polsce w świetle prawa narodów*. Rozprawy te zapoczątkowały całą serię wydawniczą IZ *Badania nad okupacją niemiecką w Polsce*. W serii tej w 1949 r. ogłoszono monografię W. Ruśińskiego *Położenie robotników polskich w czasie wojny (1939-1945) na terenie Rzeszy i „obszarów wcielonych” cz. 1*; w 1950 r. pracę J. Deresiewicza *Okupacja niemiecka na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy (1939-1945)* i w 1951 r. Z. Janowicza *Ustrój administracyjny ziem polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej 1939-1945*. Dużo rozpraw szczegółowych i mniejszych dokumentów publikowano bezpośrednio na łamach „Przeglądu Zachodniego”²⁶. Były to pierwsze monograficzne opracowania polityki okupanta hitlerowskiego w Polsce, bezprawia, ucisku, wyzysku i zbrodni wojennych. Prace te odegrały dużą rolę w dyskusji na temat charakteru wojny, zbrodni wojennych, systemów okupacyjnych w skali międzynarodowej. Dokumentacja zebrana wówczas przez IZ służy do dziś badaczom dziejów okupacji hitlerowskiej.

Równoległe z badaniami nad problematyką Ziemi Odzyskanych i okupacji hitlerowskiej IZ prowadził badania historii najnowszej Niemiec i stosunków polsko-niemieckich, niemieckiej ekspansji wschodniej i genezy II wojny światowej²⁷.

Publikowane prace wyjaśniające genezę Słowian i poszczególnych państw słowiańskich, genezę i charakter niemieckiej ekspansji wschodniej, charakter stosunków słowiańsko-germańskich i polsko-niemieckich. Już w 1946 r. Tadeusz Lehr-Spławiński ogłosił monografię *O pochodzeniu i praojczyźnie Słowian* (237 ss.), a Józef Kostrzewski w 1947 r. obszerną monografię *Kultura prapolska* (615 ss.)²⁸. Natomiast Marian Friedberg w 1947 r. przedstawił opracowanie syntetyczne *Kultura polska a niemiecka. Elementy rodzime a wpływy niemieckie w ustroju i kulturze Polski średniowiecznej* (t. I 363 ss., t. II, 309 ss.). W 1945 r.

²² M. Szczaniecki, *Wkład Instytutu Zachodniego w badania nad Ziemią Lubuską i jej dziejami*, tamże, ss. 514-517.

²³ Z. Kaczmarczyk, *Ziemie Staropolski*, tamże, ss. 496-505.

²⁴ K. M. Pospieszalski, *Dzieje okupacji hitlerowskiej w pracy Instytutu Zachodniego...*, tamże, ss. 543-544.

²⁵ Tamże, s. 544.

²⁶ Tamże, ss. 543-550.

²⁷ A. J. Kamiński, *Zagadnienia niemieckie w publikacjach Instytutu Zachodniego*, tamże, ss. 531-542.

²⁸ Ten sam autor w Księgarni Akademickiej w Poznaniu opublikował napisaną w czasie wojny pracę syntetyczną. Zob. J. Kostrzewski, *Pradzieje Polski*, Poznań 1949, 291 ss.

dyrektor IZ Z. Wojciechowski ogłosił głośną wówczas książkę *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania* (267 ss.). Tytuł książki nawiązywał niewątpliwie do ogłoszonej w 1941 r. głośnej książki autora niemieckiego Franza Lüdtkę poświęconej tyśiącletniej wojnie Niemców z Polakami²⁹. Praca Wojciechowskiego powstała w czasie okupacji. Była to polska odpowiedź na tezy nacjonalistycznej, antypolskiej historiografii niemieckiej wysuwającej bezpodstawne oskarżenia pod adresem rzekomej polskiej ekspansywności i polskich podbojów. Wydanie konspiracyjne z 1944 r. po wojnie zostało poprawione i uzupełnione. W 1947 r. IZ opublikował książkę J. Pajewskiego *Niemcy w czasach nowożytnych (1517-1939)* (338 ss.), a w 1948 r. pracę K. Tymienieckiego *Dzieje Niemiec do początku ery nowożytnej* (664 ss.). Razem tworzyły one pierwszą całościowo ujętą polską wersję historii Niemiec.

W 1945 r. Zdzisław Kaczmarczyk ogłosił monografię *Kolonizacja niemiecka na wschód od Odry* (267 ss.), Józef Mitkowski w 1946 r. pracę *Pomorze Zachodnie w stosunku do Polski* (223 ss.), a Władysław Konopczyński w 1947 r. głośną monografię pt.: *Fryderyk Wielki a Polska* (283 ss.). Publikowano wiele innych rozpraw na temat rozwoju osadnictwa w poszczególnych regionach Polski, zasięgu kolonizacji niemieckiej na wschodzie, polsko-niemieckiego sąsiedztwa kulturowego itp. Autorzy polscy polemizowali w nich z tezami nacjonalistycznej historiografii niemieckiej okresu międzywojennego, prezentowali własny obraz tych złożonych wydarzeń, formułowali nowe hipotezy i postulaty badawcze.

Badania i publikacje IZ w latach 1945-1949 stanowiły swego rodzaju kontynuację badań humanistycznych realizowanych w Polsce okresu międzywojennego. Były to badania uprawiane w duchu liberalnym; nawiązywały one do tendencji nacjonalistycznych; nacjonalizm ten miał obronny, antyniemiecki charakter. W badaniach tych nie odwoływano się do założeń materializmu historycznego, nie rozumiano klasowego charakteru ekspansji niemieckiej i nie doceniono tradycji demokratycznych i postępowych w samych Niemczech. Stawiając na rozwiązanie problemu polsko-niemieckiego w Europie w oparciu o sojusz z ZSRR nawiązywano raczej do tradycji panslawistycznych i koncepcji geopolitycznych a nie rewolucyjno-socjalistycznych.

„Antypolski program Adolfa Hitlera — pisał Z. Wojciechowski — jest syntezą poczynań wszystkich jego poprzedników, od Henryka II po Wilhelma II, a zwłaszcza doskonałą syntezą działań brandenburskich i krzyżackich [...] Niemcy narodowo-socjalistyczne stale podkreślały swój związek z tradycją krzyżacką. Ideolog III Rzeszy p. Alfred Rosenberg chciał ukształcić partię narodowosocjalistyczną na modłę Zakonu Krzyżackiego [...]”³⁰.

Problem odbudowy państwa polskiego po II wojnie rysował się dla Z. Wojciechowskiego głównie jako problem graniczny. Za najlepsze granice dla państwa polskiego uznał on te granice, które plasowały Polskę między Odrą i Bugiem i z tego powodu opowiadał się w pełni za sojuszem Polski z ZSRR i Czechosłowacją.

„Bez udziału Związku Radzieckiego w wojnie przeciw Niemcom — pisał Wojciechowski — nie byłoby mowy o klęsce Niemiec i o wyzwoleniu Polski i Czechosłowacji. Zdajemy sobie sprawę z tego, jak zmieniła się sytuacja od czasu współdziałania Niemiec Hohenzollernowskich z Rosją carską. Jesteśmy dziś świadkami powrotu Polski na stary, nadodrzański szlak piastowski, jesteśmy w możności wyliczenia raka prusko-hohenzollernowskiego, który Polskę wiódł do zupełnej zguby.

²⁹ F. Lüdtkę, *Ein Jahrtausend Krieg zwischen Deutschland und Polen*. Stuttgart 1941.

³⁰ Z. Wojciechowski, *Polska-Niemcy. Dziesięć wieków zmagania*. Poznań, 1945, ss. 258-259.

W miejsce niemieckiego „Drang nach Osten” przychodzi epoka panowania słowiańskiego marszu na zachód [...]”³¹.

Tymczasem w grudniu 1948 r. nastąpiło zjednoczenie polskiego ruchu robotniczego, przyjęto plan budowy podstaw socjalizmu w Polsce i przystąpiono do umacniania pozycji metodologii marksistowskiej w naukach humanistycznych³². Rok później dokonano podziału Niemiec. W odpowiedzi na zjednoczenie trzech zachodnich stref okupacyjnych i utworzenia burżuazyjnego państwa zachodnioniemieckiego (RFN) w październiku 1949 r. proklamowano utworzenie Niemieckiej Republiki Demokratycznej³³. NRD nawiązywała do rewolucyjnych i demokratycznych tradycji narodu niemieckiego. Fakt ten stawiał nowe zadania wobec historiografii polskiej³⁴.

5. Kryzys z lat 1950 - 1955

W latach tych nastąpiła reorganizacja nauki polskiej. W 1951 r. utworzono Polską Akademię Nauk, w której ramach w 1952 r. powołano do życia Instytut Historii. Przejął on część zadań realizowanych do tego czasu przez IZ³⁵.

W latach 1949 - 1955 IZ przeżywał bardzo trudny okres w swej działalności związany z reorganizacją badań naukowych oraz reorientacją ideowo-polityczną i metodologiczną humanistyki polskiej. Od IZ odpadły filie i stacje terenowe w Warszawie, Krakowie, Toruniu, Wrocławiu, Katowicach i Olsztynie. W samym IZ zlikwidowano sekcję historii Pomorza i Słowiańszczyzny Zachodniej, sekcję badań nad genezą miast Polski Zachodniej i Słowiańszczyzny Zachodniej, sekcję historii Niemiec. Część agend IZ, jak np. Zakład Historii Pomorza, Zakład Historii Śląska, redakcję Słownika Starożytności Słowiańskich przejął IH PAN. Liczba pracowników IZ spadła z 60 w 1949 r. do 19 w 1955 r.³⁶

Zainteresowania badawcze IZ w okresie przejściowym koncentrowały się co raz bardziej na problematyce integracji Ziemi Odzyskanych z Macierzą; dominowały badania socjologiczne, chociaż dużą rolę odgrywały nadal badania prawnicze. W dalszym ciągu ukazywał się też organ IZ „Przegląd Zachodni”. W krytycznym okresie IZ wydawał kolejne tomy z cyklu *Ziemia Staropolski*: tom II *Pomorze Zachodnie* (1949), t. III *Ziemia Lubuska* (1950), t. IV *Warmia i Mazury* (1953), t. V *Górny Śląsk* (1959), t. VI *Odbudowa Ziemi Odzyskanych (1945 - 1955)* w 1957. Wydano *Regionalizm kaszubski* Andrzeja Bukowskiego (1950, 339 ss.), *Słowiańszczyznę Zachodnią* Kazimierza Wachowskiego (1950, 289 ss.)³⁷. *Osadnictwo Warmii w okresie krzyżackim* Marzenny Pollak (1950, 186 ss.), *Przemiany etniczne na Pomorzu Zachodnim w rozwoju dziejowym* Kazimierza Śląskiego (1954, 282 ss.). Wydawano serie prac Instytutu Zachodniego. Opublikowano kolejny V tom *Documenta Occupationis* zatytułowany *Hitlerowskie „prawo” okupacyjne w Polsce w*

³¹ Tamże, s. 262.

³² A. Czubiński, *Spory o II Rzeczypospolitą*. Poznań 1983.

³³ S. Doernberg, *Narodziny nowych Niemiec 1945 - 1949*. Warszawa 1962.

³⁴ M. Orzechowski, *Rewolucja, socjalizm, tradycje. Przeszłość narodowa i tradycje w myśli politycznej rewolucyjnego nurtu polskiego ruchu robotniczego*. Warszawa 1978, s. 261 i n.

³⁵ T. Manteuffel, *Historyk wobec historii*. Warszawa 1976, ss. 358 - 359.

³⁶ M. Pollak, *Instytut Zachodni...*, ss. 484 - 485; W. Markiewicz, *Etapy rozwoju i osiągnięcia Instytutu Zachodniego w okresie 25-lecia jego działalności*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1970, ss. 237 - 251.

³⁷ Było to wznowienie pracy wydanej po raz pierwszy w 1903 r. M. Walentyłowicz, A. Wędzki, *Bibliografia zawartości „Przeglądu Zachodniego” 1945 - 1955*. Poznań 1957.

opracowaniu K. M. Pospieszalskiego (1952, 442 ss.) oraz opracowanie T. Cypriana i J. Sawickiego *Sprawy polskie w procesie norymberskim* (1956, 814 ss.).

W październiku 1955 r. zmarł założyciel i dyrektor IZ prof. dr Z. Wojciechowski. Do końca 1955 r. IZ wydał 93 książki o objętości 1421 arkuszy wydawniczych w nakładzie 366 571 egz. i 974 arkuszy wydawniczych „Przeglądu Zachodniego” w nakładzie 133 920 egzemplarzy. Instytut przetrwał pierwsze dziesięciolecie swego istnienia. Przy czym ostatnie 5 lat stanowiły bardzo trudny okres poszukiwania miejsca dla IZ w nowym systemie organizacyjnym badań naukowych w Polsce. Skupiona wokół IZ kadra podjęła starania o utrzymanie zasłużonej już placówki. Starania te zbiegły się w czasie z przemianami politycznymi 1956 r. w Polsce. Ułatwiły one obronę pozycji IZ. Funkcję dyrektora IZ po Wojciechowskim na krótko (1956 - 1958) objął Kazimierz Piwarski, a po nim Gerard Labuda (1958 - 1960).

6. Program badawczy i rozwój IZ w latach 1956 - 1970

Instytut przystosowując się do nowych warunków opracował długofalowy plan działalności naukowej i popularyzatorskiej. W ramach IZ utworzono 10 sekcji badawczych (prawa międzynarodowego, dziejów okupacji hitlerowskiej, niemieckiego prawa państwowego, ekonomiczna, geograficzna, socjologiczna, kultury, historyczna, bibliograficzna, czechosłowacka), archiwum prasowe Niemiec Współczesnych, archiwum prasowe Ziem Zachodnich i bibliotekę³⁸. Według programu ustalonego w 1956 r. działalność IZ miała koncentrować się wokół następujących zadań:

1. badanie i informowanie o ogólnych warunkach budownictwa ustroju socjalistycznego, zagospodarowaniu i integracji Ziem Zachodnich z resztą ziem Polski;
2. badanie i informowanie w szerokim kontekście sytuacji międzynarodowej o postępach budownictwa ustroju socjalistycznego w Niemieckiej Republice Demokratycznej, o rozwoju postępowych i antywojennych sił w Niemieckiej Republice Federalnej;
3. śledzenie i informowanie we właściwym kontekście historycznym o odradzaniu się nacjonalizmu i militarystyki w Niemieckiej Republice Federalnej oraz zwalczanie tych tendencji na forum międzynarodowym³⁹.

W nawiązaniu do poprzedniej problematyki badawczej w 1957 r. wydano obszerną, syntetyczną pracę J. Czekanowskiego *Wstęp do historii Słowian* (514 ss.). Było to drugie uzupełnione o nowe badania i poszerzone wydanie pracy opublikowanej po raz pierwszy już w 1927 r. W 1957 r. wydano też monografię Bolesława Wiewióry *Granica polsko-niemiecka w świetle prawa międzynarodowego* (230 ss.) i Jerzego Tomali *Tempo rozwoju produkcji przemysłowej w NRD* (194 ss.).

W 1959 r. z inicjatywy IZ utworzono Komisję Koordynacyjną Instytutów Ziem Zachodnich. Komisja koordynowała działalność badawczą IZ, Śląskiego Instytutu Naukowego w Katowicach, Instytutu Śląskiego w Opolu, Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego, Instytutu Bałtyckiego w Gdańsku, Instytutu Zachodnio-Pomorskiego w Szczecinie i innych placówek badawczych. W 1960 r. pod patronatem Komisji Koordynacyjnej przystąpiono do wydawania czasopisma w języku angielskim tj. półrocznika pt.: „Polish Western Affairs” (PWA). W 1965 r. utworzono francuską

³⁸ Instytut Zachodni w Poznaniu 1945 - 1960. *Zarys działalności*. Poznań (1960), ss. 14 - 15.

³⁹ Tamże, s. 12.

mutację tego pisma pt.: „La Pologne et les Affaires Occidentals”. Wobec wycofania się pozostałych partnerów czasopisma te po paru latach przekształciły się wyłącznie w organy IZ.

Podjęto dyskusję na temat statusu formalno-prawnego IZ. Do tej pory był on towarzystwem działającym w oparciu o doraźne subwencje; budżet IZ był niestabilizowany. W efekcie dyskusji ustalono, że obok utworzonego w 1945 r. Towarzystwa Instytut Zachodni pod tą samą nazwą rozwija się instytut naukowo-badawczy, który przechodzi pod kontrolę finansową i naukową Polskiej Akademii Nauk. Nowy status prawny IZ wprowadzono z dniem 1 I 1964 r. Od tego czasu instytucja ma dwoiste oblicze.

Towarzystwo naukowe Instytut Zachodni skupia kilkuset członków z całego kraju i działa samodzielnie w oparciu o własny statut. Działalnością jego kieruje wybierane przez Walny Zjazd na 3-letnią kadencję Kuratorium.

Natomiast Instytut Zachodni jako placówka naukowo-badawcza jest finansowany z budżetu towarzystw naukowych PAN i podlega z jednej strony PAN, a z drugiej Towarzystwu Instytut Zachodni. Dyrekcja Instytutu jest powoływana przez Sekretarza Naukowego PAN na wniosek Kuratorium IZ. Plany naukowe IZ zatwierdza powoływana przez Sekretarza Wydziału I Nauk Społecznych PAN Rada Naukowa IZ. Wszystkie ważniejsze decyzje Walnego Zebrania członków, Kuratorium, Rady Naukowej i Dyrekcji IZ wymagają akceptacji Wydziału I PAN.

W zakresie naukowo-badawczym realizowano koncepcję opracowaną w 1956 r. Z pewnymi modyfikacjami utrzymała się ona do roku 1970. Ustabilizowała się też ilość pracowników i komórek badawczych. Po ustąpieniu prof. G. Labudy obowiązki dyrektora przejął prof. dr Michał Szczaniecki (1961 - 1965) a następnie prof. dr Władysław Markiewicz (1965 - 1973)⁴⁰.

W 1959 r. opublikowano pracę zbiorową *Polskie Ziemie Zachodnie* (271 ss.). Była to praca interdyscyplinarna informująca o przejęciu i zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich i Północnych. Zbigniew Rotocki ogłosił monografię *Odrodzenie sił zbrojnych w Niemieckiej Republice Federalnej* (1959, 283 ss.). Z. Nowak opublikował monografię *Zarys czynników rozwoju gospodarczego Niemiec Zachodnich* (1960), K. Skubiszewski studium *Pieniądz na terytorium okupowanym* (1960) i B. Wiewióra pracę *Uznanie nabytków w prawie międzynarodowym* (1961). Tym samym IZ realizował program badania ewolucji wydarzeń w obu powojennych państwach niemieckich. W badaniach historycznych preferowano tematykę historii najnowszej. W 1959 r. opublikowano zbiór studiów J. Pajewskiego *Mitteleuropa. Z dziejów imperializmu niemieckiego* (444 ss.), K. M. Pospieszalskiego *Sprawa 58 000 „Volksdeutschów”. Sprostowanie hitlerowskich oszczerstw w sprawie strat niemieckiej mniejszości w Polsce w ostatnich miesiącach przed wybuchem wojny i w toku kampanii wrześniowej* (220 ss.). Bogusław Drewniak w 1959 r. ogłosił natomiast wyniki swych badań nad emigracją zarobkową z Polski do Niemiec *Robotnicy sezonowi na Pomorzu Zachodnim (1890 - 1918)*.

W 1962 r. ukazała się pierwsza część pracy Jerzego Krasuskiego poświę-

⁴⁰ W. Markiewicz, *Instytut Zachodni w dwudziestopięciolecie Polski Ludowej*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1965, ss. 1-10; tenże, *Etapy rozwoju i osiągnięcia Instytutu Zachodniego w okresie 25-lecia jego działalności*. „Przegląd Zachodni” nr 2/1970, ss. 237-251; tenże, *Etapy rozwoju i osiągnięcia Instytutu Zachodniego w ćwierćwieczu jego działalności*. „Kronika miasta Poznania” nr 4/1970, ss. 5-24; M. Suchocki, *Rola i miejsce Instytutu Zachodniego w rozwoju nauki polskiej*. „Przegląd Zachodni” nr 5-6/1965, ss. 208-218, tenże, *Rola Instytutu Zachodniego w zagospodarowaniu Ziemi Zachodnich*. „Przegląd Zachodni” nr 1/1960, ss. 1-14; L. Trzeciakowski, *W trzydziestolecie Instytutu Zachodniego*. „Przegląd Zachodni” nr 5-6/1974, ss. 1-8.

cona stosunkom polsko-niemieckim okresu międzywojennego (1919 - 1925); część druga (1926 - 1932) ukazała się w 1964 r. Uzupełnienie ich stanowi studium Mariana Wojciechowskiego z 1965 r. *Stosunki polsko-niemieckie 1933 - 1938*. A. J. Kamiński analizował *Stanowisko Niemiec na pierwszej konferencji haskiej w 1899 r.* (1962) oraz genezę i charakter militarystyki prusko-niemieckiego (1965).

W 1963 r. opublikowano też zbiór rozpraw pod red. G. Labudy poświęcony analizie *Wschodniej ekspansji Niemiec w Europie Środkowej (Drang nach Osten)*. Analizowano też postawę i dążenia ludności niemieckiej. W 1965 r. ogłoszono pracę zbiorową *Dzieje Hakaty* pod red. J. Pajewskiego. Praca powstała w wyniku współpracy historyków Polski i NRD (A. Galosa, W. Jakóbczyka, F. H. Gentzena) i została wydana jednocześnie w Polsce i NRD. W 1963 r. IZ opublikował obszerną pracę zbiorową pod red. J. Pajewskiego *Problem polsko-niemiecki w Traktacie Wersalskim* (652 ss.). W. Wrzesiński publikował rozprawy analizując położenie ludności polskiej w Rzeszy okresu międzywojennego (1963). Publikowano też nowe prace monograficzne analizujące sytuację w obu powojennych państwach niemieckich. W 1963 r. K. Kolańczyk ogłosił studium *Polityka kulturalna i szkolnictwo akademickie w Niemieckiej Republice Federalnej*, a L. Janicki w 1964 r. wydał monografię *Ustrój polityczny NRD*.

Badania ewolucji obu powojennych państw niemieckich doprowadziły do ogłoszenia drukiem dwóch prac syntetycznych w ramach Monografii Niemiec Współczesnych. Tom I *Niemiecka Republika Demokratyczna* pod red. B. Gruchmana i B. Wiewióry ogłoszono w 1963 r., tom II zaś pod red. K. M. Pospieszalskiego i J. Ziółkowskiego *Niemiecka Republika Federalna* w 1965 r. W pracy nad obu tomami brało udział kilkadziesiąt osób. Całość prac koordynował G. Labuda. Była to jedna z pierwszych tego typu prac w skali całego obozu socjalistycznego.

W dalszym ciągu publikowano monografie szczegółowe. W 1967 r. A. W. Walczak ogłosił monografię pt. *BHE. Zachodniemiecka partia przesiedleńców* a J. Krasuski analizował *Politykę czterech mocarstw okupacyjnych wobec Niemiec w latach 1945 - 1949* (1967), Józef Boroń przedstawił *Organizację przemysłu w NRD* (1968), J. Sułek *Stanowisko rządu NRF wobec granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej w latach 1949 - 1966* (1969), J. Krasuski *Podział Niemiec. NRD i NRF w latach 1949 - 1955* (1969).

Publikowano też dużo źródeł i opracowań poświęconych procesom integracyjnym na Ziemiach Zachodnich i Północnych. Były to prace B. Chmielewskiej, Z. Dulczewskiego, A. Kwileckiego, W. Markiewicza, S. Nowakowskiego, P. Rybickiego i innych autorów⁴¹. Instytut Zachodni publikował prace autorów własnych i częściowo autorów obcych, zatrudnionych w uczelniach wyższych i innych instytucjach naukowych. Z drugiej strony pracownicy instytutu publikowali swe prace również w innych wydawnictwach poza instytutem. Wymienić należy tutaj przykładowo monumentalną pracę G. Labudy *Polska granica zachodnia*⁴² czy W. Markiewicza *Spółczesność i socjologia w RFN*⁴³.

Publikacje IZ podejmowały szeroki krąg zagadnień nakreślonych w planach badawczych już w 1944 i 1956 r.⁴⁴ Odegrały one ważną rolę w rozwoju badań nau-

⁴¹ F. Czarnecki, *Bibliografia Ziem Zachodnich 1945 - 1958*. Poznań 1962; *Ziemie Zachodnie w granicach Macierzy*. Poznań 1956 (bibliografia ss. 373 - 381).

⁴² G. Labuda, *Polska granica zachodnia. Tysiąc lat dziejów politycznych*. Poznań 1971.

⁴³ W. Markiewicz, *Spółczesność i socjologia w Niemieckiej Republice Federalnej*. Poznań 1966.

⁴⁴ M. Walentynowicz, *Bibliografia zawartości „Przeglądu Zachodniego” 1945 - 1955*. Poznań 1957; L. Paszkiewicz, W. Tomaszewski, *Bibliografia zawartości „Przeglądu*

kowych w Polsce w zakresie historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich, historii Słowiańszczyzny Zachodniej, genezy militarystyki prusko-niemieckiej, ekspansji wschodniej Niemiec do 1939 r., genezy i charakteru II wojny światowej, okupacji hitlerowskiej w Polsce, podziału Niemiec i rozwoju dwóch powojennych państw niemieckich, remilitaryzacji i powiązań ekonomicznych RFN. Obok druków zwartych istotną rolę spełniały czasopisma IZ z „Przeglądem Zachodnim” na czele. Staraniem IZ podjęto też prace zmierzające do podsumowania badań historycznych na temat stosunków polsko-niemieckich w całości.

Układ z 7 XII 1970 r. oznaczał pewien zwrot w rozwoju wydarzeń i wywarł znaczny wpływ na rozwój badań niemcoznawczych w Polsce, a więc również i w Instytucie Zachodnim. Znacznemu ożywieniu uległy stosunki ekonomiczne, polityczne i wymiana naukowo-kulturalna z RFN. Pojawiła się cała seria prac poświęconych historii Polski i stosunków niemiecko-polskich oraz procesowi porozumienia. Odprężenie w stosunkach dwustronnych i pewien postęp w zakresie normalizacji wzajemnych stosunków spowodował, iż w RFN, obok antykomunistycznie i antypolsko nastawionych badań wschodnich (*Ostforschung*), śmieiej zaczęły o sobie dawać znać tendencje bardziej obiektywne i pojednawcze. W 1972 r. z inicjatywy IZ rozpoczęła działalność Komisja Mieszana UNESCO do badania treści podręczników szkolnych w zakresie geografii i historii Polski i RFN. W 1976 r. uchwalono zalecenia Komisji Mieszanej i przystąpiono do ich wdrażania w życie⁴⁵. Komisja Mieszana kontynuuje swą działalność i organizuje systematycznie konferencje problemowe historyków i geografów obu krajów⁴⁶. Dyskutowano m.in. tak drażliwe w stosunkach między obu państwami problemy, jak problem roli Zakonu Krzyżackiego w przeszłości, problemy historii Śląska i Pomorza, ruchu oporu w czasie II wojny światowej. Materiały konferencji publikowano w specjalnych wydawnictwach jednocześnie w Polsce i w RFN⁴⁷.

Działalność IZ spełnia poważną rolę w informowaniu polskiej opinii publicznej o rozwoju współcześnie istniejących państw niemieckich, perspektywach rozwojowych stosunków polsko-niemieckich, ewolucji tzw. kwestii niemieckiej itp. Warto przy tej okazji przypomnieć, że problematyka polska interesuje społeczeństwa obu państw niemieckich. Niewspółmiernie więcej na tematy polskie pisze się jednak w RFN niż w NRD. Aktualnie w NRD nie ma żadnego poważniejszego ośrodka badawczego specjalizującego się w zagadnieniach polskich.

Natomiast na terenie RFN działa ponad sto wyspecjalizowanych instytutów badawczych zajmujących się tzw. problematyką wschodnią. Część z nich to działające od dawna instytuty tzw. *Ostforschung*⁴⁸. Instytuty te są dobrze wyposażone technicznie, dysponują dobrze przygotowaną kadrą i poważnymi środkami finansowymi. Wydają one kilkadziesiąt biuletynów informacyjnych, czasopism specja-

Zachodniego” 1956 - 1965, Poznań 1967; A. F. Grabski, Cz. Madajczyk, *Deutschland in der Historiographie Volkspolens*. „Geschichte in Wissenschaft und Unterricht” nr 2/1978, ss. 104 - 127.

⁴⁵ Gemeinsame deutsch-polnische Schulbuchkommission *Empfehlungen für Schulbücher der Geschichte und Geographie in der Bundesrepublik Deutschlands und in der Volksrepublik Polen*. Braunschweig 1977.

⁴⁶ *Die Schulbuchempfehlungen in Prozess der Normalisierung zwischen der Bundesrepublik Deutschland und Volksrepublik Polen*. Eine Konferenz der Friedrich Ebert Stiftung und des Polnischen Instituts für Internationale Angelegenheiten in Bonn vom 28. bis 30. November 1977. Dokumentation, Bonn 1978.

⁴⁷ Gemeinsame deutsch-polnische Schulbuchkommission. *Widerstandsbewegung in Deutschland und in Polen während des zweiten Weltkriegs*... Braunschweig 1979.

⁴⁸ J. Szłapczyński, T. Walichnowski, *Nauka w służbie ekspansji i rewizjonizmu (Ostforschung)*. Warszawa 1969; H. Ludat, *Deutsch-slawische Frühzeit und modernes polnisches Geschichtsbewusstsein*. Ausgewählte Aufsätze. Wien 1969.

listycznych i dużo publikacji zwartych. Problematyka polska jest w nich reprezentowana dość wszechstronnie tak w aspekcie historycznym, jak i współczesnym. W literaturze pięknej RFN od czasu do czasu pojawiają się opowiadania i powieści podejmujące polsko-niemieckie problemy stykowe. Historiografia RFN poświęca dużo uwagi tak polsko-niemieckim problemom stykowym, jak i historii naszego narodu bezpośrednio⁴⁹.

W ostatnich latach w RFN ukazało się kilkanaście monografii poświęconych dziejom polskiego ruchu robotniczego, stosunkom polsko-radzieckim i polsko-niemieckim, historii kościoła w Polsce itp. Ze względu na zasięg języka niemieckiego publikacje te informują i indoktrynują nie tylko społeczeństwo niemieckie, ale praktycznie cały Zachód.

Tymczasem prezentują one specyficzny sposób ujęcia tych problemów. Obok publicystów i naukowców podchodzących do tematu w sposób rzetelny i uczciwy, nadal występuje duża ilość autorów podchodzących do tej tematyki z nacjonalistycznym uprzedzeniem⁵⁰. Obok przedstawionych wyżej tendencji pozytywnych w RFN nadal utrzymują się stare dążenia i tendencje polityczne; znajdują one swoje odbicie w badaniach naukowych i koncepcjach prawnych⁵¹.

Proces normalizacji stosunków przebiega bardzo opornie. Uczni polscy dostrzegali te zjawiska i wychodzili im naprzeciw rozszerzając tak swą problematykę badawczą, jak i skalę ocen. Pracownicy IZ kontynuując program badawczy ustalony w poprzednim okresie podjęli problemy narzucone przez wydarzenia bieżące związane z realizacją układu o normalizacji stosunków z RFN z 1970 r.

Stopniowo ograniczeniu ulegały też badania problematyki związanej z powstaniem i rozwojem NRD. Coraz większą rolę w badaniach IZ zaczęły zajmować problemy związane z rozwojem wewnętrznym i polityką wschodnią RFN. Punkt ciężkości spoczywał na badaniach prawniczych i politologicznych. Analizowano szczegółowo rozwój współczesnej kultury niemieckiej w RFN i NRD (1970), rozwój slawistyki w obu państwach niemieckich (1973), działalność partii politycznych i ewolucję systemów politycznych tych państw (1975), rolę państwa w rozwoju gospodarki RFN (1973), procesy integracji i dezintegracji ekonomicznej (1972-1973). W związku z działalnością Komisji Mieszanej do spraw podręczników szkolnych w IZ powstała pracownia badań procesu rewizji podręczników szkolnych w RFN.

Pracownicy IZ brali też udział w pracy Komisji Podręcznikowej, ale w związku z przejściem w 1973 r. W. Markiewicza do Warszawy — punkt ciężkości działania Komisji stopniowo przesunął się również do Stolicy.

W 1979 r. Towarzystwo Instytut Zachodni podpisało porozumienie o współpracy z Towarzystwem Niemiecko-Polskim RFN w Düsseldorfie. Członkowie IZ wygłaszają odczyty na zlecenie tego towarzystwa w RFN, publikują swoje artykuły w czasopiśmie towarzystwa i biorą udział w organizowanych przez towarzystwo konferencjach i kolokwium. W *Rochus Verlag* w 1979 r. opublikowano broszurę wicedyrektora IZ Lecha Janickiego o aspektach prawnych procesu normalizacji stosunków pomiędzy PRL i RFN⁵². Kilku członków IZ brało udział w zorganizowanym

⁴⁹ K. Zernack, *Osteuropa. Eine Einführung in seine Geschichte*. München 1977.

⁵⁰ F. Golczewski, *Das Deutschlandbild der Polen 1918-1939. Eine Untersuchung der Historiographie und der Publizistik. Geschichtliche Studien zur Politik und Gesellschaft*. Düsseldorf 1974; Zob. moja recenzja: *Studia Historica Slavo-Germanica* nr VII, Poznań 1977.

⁵¹ Zob. *Główne problemy prawne normalizacji stosunków PRL-RFN. Materiały z konferencji naukowej* 26-27 II 1979.

⁵² L. Janicki, *Zum Ostpolitischen Vollzugsdefizit. Rechtspolitische Aspekte der Realisierung des Vertrages vom 7. Dezember 1970 zwischen Bundesrepublik Deutschland und Volksrepublik Polen...* Düsseldorf 1979.

wanej przez Towarzystwo Niemiecko-Polskie w Bielefeld z okazji 10 rocznicy podpisania układu z 1970 r. konferencji dokonującej bilansu procesu normalizacji tych stosunków oraz w wielu innych konferencjach i akcjach odczytowych.

Problematyka normalizacji stosunków RFN-PRL nabrała coraz większego znaczenia. Powodowało to, iż podejmowało ją coraz więcej ośrodków badawczych, szczególnie w stolicy. Jednocześnie przejście W. Markiewicza i J. Rachockiego do Warszawy oraz śmierć Mieczysława Suchockiego, Jerzego Bartosika, a następnie Janusza Sobczaka znacznie osłabiły potencjał kadrowy instytutu. Funkcję dyrektora IZ pełnił Lech Trzeciakowski (1974-1978), a następnie A. Czubiński.

8. IZ wobec wzmożonych ataków rewizjonizmu zachodnio-niemieckiego

Tymczasem Instytut wkraczał w kolejną fazę działania. Wiąże się ona z przemianami w RFN i w PRL oraz z nową fazą w rozwoju stosunków wzajemnych pomiędzy tymi państwami. RFN znacznie wzmocniła swą pozycję. Z kraju, który — wg F. J. Straussa — w latach sześćdziesiątych był potęgą gospodarczą i karłem politycznym, w latach siedemdziesiątych przekształciła się w mocarstwo polityczne, pretendujące do odgrywania pierwszej roli w Europie Zachodniej. Dokonała tego koalicja socjaldemokratyczno-liberalna w latach 1969-1982. Szczególną rolę spełniła jej polityka wschodnia. Układ z ZSRR z 1970 r., normalizacja stosunków politycznych z Rumunią, Polską i Czechosłowacją oraz formalne uznanie NRD stwarzało wrażenie, iż państwo to uznaje powojenne realia polityczne w Europie. RFN pozbyła się obciążającego ją balastu rewizjonistycznego, przyjęta została do ONZ, stała się partnerem politycznym wielu państw, umocniła swą pozycję pośrednika pomiędzy Wschodem i Zachodem.

Autorytet RFN na forum międzynarodowym uległ poważnemu wzmocnieniu. Normalizacja stosunków z Polską spowodowała również pewne uspienie czujności społeczeństwa polskiego wobec RFN.

Wprawdzie już w tym czasie wiadomo było, że rząd koalicji socjaldemokratyczno-liberalnej nie realizuje w pełni zobowiązań wynikających z układu o normalizacji stosunków z Polską, że nie zrezygnował on z idei przekreślenia skutków przegranej przez Hitlera wojny i dążeń do ponownego zjednoczenia Niemiec. Formalnie biorąc trzymano się jednak litery układu. Tendencje rewizjonistyczne i odwetowe nie były przez rząd firmowane. Występowały pod auspicjami organizacji przesiedleńczych i antyrządowej opozycji.

Należy przypomnieć jednak, że już w tym czasie przez RFN przetoczyła się fala dyskusji historyczno-politycznych. Przewartościowano w nich pojęcie narodu, rolę Prus w dziejach Niemiec, miejsce i rolę Hitlera, problem tożsamości Niemców w obu państwach niemieckich, sprawę ponownego zjednoczenia Niemiec itp. Część tych dyskusji przeniknęła z RFN do NRD, gdzie problemy te również nabrały wielkiego znaczenia (*Preussenwelle*).

Tymczasem w październiku 1982 r. rozpadła się koalicja socjaldemokratyczno-liberalna i do głosu doszedł rząd chadecko-liberalny z H. Kohlem na czele. Nowy rząd skorzystał z autorytetu politycznego jaki zdobył jego poprzednik. Formalnie biorąc oświadczone, że *pacta sunt servanda*. Faktycznie nowy rząd nie krępuje się jednak i zupełnie jawnie głosi, że kwestia niemiecka jest nadal otwarta, że granice europejskie nie są ustabilizowane. Rząd ten nie ukrywa, że głównym jego celem jest dążenie do przekreślenia skutków przegranej przez Niemcy wojny i odbudowy zjednoczonych Niemiec w granicach z 1937 r. Przy czym członkowie tego

ządu biorą udział w manifestacjach organizacji przesiedleńczych i sami wygłaszają przemówienia podburzające. Uprawiają politykę rewizjonistyczną ale jednocześnie zaprzeczają by w RFN występowało zjawisko rewizjonizmu. Formalnie uznają układ z Polską, ale faktycznie podważają jego sens. Zdumiewa nawiązywanie kanclerza H. Kohla do ducha konferencji w Locarno. Oburzają tezy głoszące jakoby w Polsce istniała licząca 1,1 mln osób mniejszość niemiecka. Niepokoi przedstawiona przez Alfreda Dreggera na Zjeździe CDU w Essen w marcu 1985 r. teza wzywająca do odłożenia sprawy uznania granicy zachodniej Polski do czasu zjednoczenia Niemiec. Niepokoi fakt, że poczynania te akceptuje coraz więcej publicystów i polityków w RFN i w krajach zachodnioeuropejskich. Przy czym dzieje się to w atmosferze nowych dyskusji historiograficzno-politologicznych. Gruntownej rewizji poddano wiele przyjętych dawniej ocen i tez historiograficznych od *Drang nach Osten* poczynając a na ocenie II wojny światowej kończąc. „Problematyce niemieckiej” nadano ponownie wielkiego rozgłosu i znaczenia. Według niektórych nowszych publikacji zachodniemieckich, zjawiska *Drang nach Osten* rzekomo w ogóle nie było, stosunki pomiędzy Niemcami i Polakami w przeszłości układały się rzekomo przeważnie bardzo dobrze, Polacy korzystali z osiągnięć kultury niemieckiej. Niemcy z kolei brali czynny udział w kreowaniu polskiej kultury. Misję swą realizowali w drodze pokojowej. Nawet agresja Hitlera na Polskę w 1939 r. spowodowana została rzekomo nie tyle przez Hitlera i Niemcy, ile przez Stalina i ZSRR. W ślad za tym na wojnie stracili tak Polacy, jak i Niemcy. Dlatego oba narody są rzekomo jednakowo zainteresowane w przekreśleniu skutków wojny. Przekreślenie skutków II wojny światowej nie musi prowadzić do nowej wojny. Zdaniem publicystów zachodniemieckich, może to nastąpić poprzez zjednoczenie się wszystkich narodów europejskich i wspólne przeciwstawienie się dominacji radzieckiej i amerykańskiej w świecie⁵³.

Historycy współdziałają tu ściśle z politologami. Poglądy ich przyjmowane są chętnie przez wielu uczonych amerykańskich i zachodnioeuropejskich. Powoduje to, że tzw. kwestia niemiecka jest stale podtrzymywana. Eberhard Schulz i Peter Danyłow w 1984 r. opublikowali pracę *Bewegung in der deutschen Frage?* Wyszła ona pod auspicjami Instytutu Badawczego prowadzonego przez *Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik*. Analizując stan kwestii niemieckiej w 1984 r. piszą oni, iż: „Od połowy lat siedemdziesiątych, po zawarciu układów wschodnich, kwestia niemiecka, w świadomości innych narodów praktycznie zniknęła. W 1983 r. nagle pojawiła się ona znów w opinii politycznej państw europejskich i USA”⁵⁴. Autorzy twierdzą, że kwestia ta podnoszona początkowo przez koła intelektualne ostatnio przestała się również do polityki. Przeprowadzili oni szczegółową analizę funkcjonowania tej kwestii w publikacjach różnych krajów, by na końcu stwierdzić: „Kwestia niemiecka — pokazały to dyskusje ostatnich miesięcy — nadal istnieje. Istnieje nadal, mimo przemilczania tego faktu przez ZSRR i mimo niechęci naszych partnerów na Zachodzie do mówienia o tym. Nie jest ona widoczna stale; raczej pojawia się ona od czasu do czasu w mniejszych lub większych falach. Przy czym jest dla niej charakterystyczne, że fale te obejmują tak Zachód jak i Wschód Europy, ponieważ Niemcy leżą w środku Europy i prezentują masę, która wpływa na układ sił na całym kontynencie”⁵⁵.

⁵³ H. Diwald, *Geschichte der Deutschen*. Propyäen (1978), 760 ss.; G. Finn, L. Julius, *Von Deutschland nach Deutschland. Zur Erfahrung der inneren Übersiedlung*. Bonn 1983; W. Weidenfeld, *Die Identität der Deutschen*. Bonn 1983.

⁵⁴ E. Schulz, P. Danyłow, *Bewegung in der deutschen Frage? Die ausländischen Besorgnisse über die Entwicklung der beiden deutschen Staaten*. Bonn 1984, s. 1.

⁵⁵ Tamże, s. 140.

Co więcej, poglądy takie przyjmowane są także przez niektóre ośrodki polityczne w Polsce, a szczególnie przez polskie ośrodki emigracyjne.

Propaganda zachodnioniemiecka próbowała wyzyskać kryzys polski lat 1980/81. Deklarowane oficjalnie słowa krytyki pod adresem rządu i słowa sympatii pod adresem opozycji spowodowały pewne zamieszanie polityczne.

Pewne tendencje w tym względzie występowały zresztą już wcześniej. Wystarczy tu przypomnieć publicystykę uprawianą na łamach paryskiej „Kultury” lub innych pism wydawanych na Zachodzie i adresowanych do czytelnika polskiego⁵⁶. Były to jednak tylko wystąpienia publicystów emigracyjnych. Natomiast w okresie kryzysu część przywódców opozycji wewnętrznej w Polsce otwarcie stanęła na platformie rewizjonistycznej głoszonej przez część historyków i politologów zachodnioniemieckich. Szczególną rolę spełnili tu przywódcy Konfederacji Polski Niepodległej i KOR⁵⁷. Nawiązując do koncepcji Polski jako przedmurza chrześcijaństwa, eksponowano szczególnie powiązania historyczne Polski z Zachodem, a zwłaszcza z różnymi państwami niemieckimi, wspólne walki w obronie cywilizacji europejskiej przed ekspansją barbarzyńskiego Wschodu, wykpiwano teorię *Drang nach Osten*, krytykowano polski powrót nad Odrę i Nysę Łużycką, przesiedlenia ludności niemieckiej z Polski, podział Niemiec. Wzywano do poparcia wysuwanych w RFN postulatów domagających się tzw. przekreślenia skutków Jałty i ponownego zjednoczenia Niemiec w ramach zjednoczonej Europy itp.

W sposób szczególnie jaskrawy problemy te przedstawił Jan Józef Lipski w wydanej w Polsce w 1981 r. broszurze *Dwie ojczyzny — dwa rodzaje patriotyzmu*, której część przedrukowana została następnie przez prasę zachodnioniemiecką. *Drang nach Osten* uznano tam za „mit służący do usprawiedliwienia naszych nieprawości”⁵⁸.

Tendencje te godziły nie tylko w dotychczasowe ustalenia badawcze Instytutu Zachodniego, ale wręcz w jego założenia programowe. Część pracowników IZ podjęła z nimi polemikę. Polemizowano w prasie, w telewizji oraz w publikacjach książkowych. Historyk Jerzy Krasuski podjął ten problem w pracy analizującej stosunek romantyków polskich do Zachodu⁵⁹. Analizę tę, przez analogię, można było odnieść do lat 1980/81. Nic też dziwnego, że książka spotkała się z ostrą krytyką ze strony specjalistów powiązanych z opozycją⁶⁰. Jednocześnie prośby dyrekcji IZ o opracowanie rzeczowej recenzji tej pracy pozostały do dziś bez odpowiedzi ze strony kilku specjalistów.

Ten sam autor podjął też pierwszą w Polsce indywidualną próbę opracowania historii RFN⁶¹. Podjęto w niej cały kompleks interesujących nas tutaj zagadnień.

L. Janicki podjął natomiast podstawowy problem wywiązywania się przez RFN z prawnych zobowiązań podjętych wobec Polski na podstawie podpisania układu o normalizacji stosunków z 7 XII 1970 r.⁶² W 1985 r. ukazała się praca zbiorowa IZ analizująca całokształt polityki RFN w latach rządów koalicji socjaldemokra-

⁵⁶ Ciekawą analizę tej publicystyki przedstawił ostatnio K. Majchrowski, *Zmierzch Bogów*. „Życie Literackie” nr 14/15 i 16 z 1983 r.

⁵⁷ J. J. Lipski, *Komitet Obrony Robotników. KOR. Komitet Samoobrony Społecznej*. Aneks. Londyn 1983.

⁵⁸ Zob. M. Wojciechowski, *Mit za mit*. „Przegląd Zachodni” 1984, nr 5/6, ss. 185 - 192.

⁵⁹ J. Krasuski, *Obraz Zachodu w twórczości romantyków polskich*. Poznań 1980.

⁶⁰ Zob. rec. „Nowe Książki” 1981, nr 1.

⁶¹ J. Krasuski, *Historia RFN*, Warszawa 1981, s. 593.

⁶² L. Janicki, *Republika Federalna Niemiec wobec terytorialno-politycznych następstw klęski i upadku Rzeszy*. Poznań 1982.

tyczno-liberalnej (1969-1982). Antoni Władysław Walczak opublikował monografię prezentującą historię walki tendencji integracyjnych i dezintegracyjnych w historii Niemiec⁶³, a Anna Wolff-Powęska doktrynę polityczną chadecji zachodnioniemieckiej⁶⁴.

Podjęto również próbę podsumowania historiografii stosunków polsko-niemieckich. Z planowanych trzech tomów historiografii stosunków polsko-niemieckich w 1973 r. ukazał się tom I, a w 1985 r. tom II. Tom III znajduje się w przygotowaniu.

W 1982 roku IZ rozpoczął wydawanie niemieckojęzycznej wersji swego półrocznika pt.: „Polnische Weststudien” (PWS). Przy jego pomocy docierano swymi argumentami również do czytelnika niemieckiego.

Reasumując należy stwierdzić, że IZ odegrał znaczną rolę w życiu naukowym PRL. Utworzony w efekcie inicjatywy społecznej grona uczonych zajmujących się problematyką prawno-historyczną i językoznawczą przekształcił się stopniowo w instytut badawczy o charakterze interdyscyplinarnym. W IZ nadal przeplatają się elementy społeczne i państwowe. Posiada on wyspecjalizowaną bibliotekę i dział dokumentacji oraz kilka zakładów naukowo-badawczych: historii, dziejów okupacji hitlerowskiej, socjologii, prawa ekonomii, politologii i kultury.

W okresie 40 lat działalności IZ wykształcił dużą ilość specjalistów, opublikował kilkaset książek, 40 roczników „Przeglądu Zachodniego”, 24 roczniki PWA, 20 roczników PAO i 3 roczniki PWS. Wyszło 11 tomów *Documenta Occupationis*. Pracownicy IZ opublikowali dużą ilość prac w innych wydawnictwach i czasopismach poza IZ. W ramach IZ przeprowadzono dużą ilość konferencji naukowych. Instytut utrzymuje współpracę naukową z wieloma instytutami zagranicznymi. Pracownicy IZ brali udział w licznych konferencjach naukowych w wielu krajach świata, prowadzili wykłady i dyskusje, publikowali tam swoje rozprawy. Zbiory IZ obejmują około 70 tys. książek, wiele tytułów czasopism i dokumentację współczesną. Wymiana publikacji IZ obejmuje 375 instytucji w 30 krajach świata.

IZ będzie nadal analizować politykę obu państw niemieckich i śledzić działalność instytutów i organizacji parających się problemami polskimi w obu państwach niemieckich. W latach 50-tych i sześćdziesiątych współpraca naukowa IZ z kolegami z NRD miała bardzo ożywiony charakter i zaowocowała w kilku wspólnych wydawnictwach książkowych. W ostatnich latach współpraca ta nieco osłabła. Jednak IZ podtrzymuje nadal współpracę z *Institut für Internationale Studien* Uniwersytetu Karola Marksa w Lipsku. Organizujemy wspólne konferencje i dyskusje oraz przygotowujemy wspólną publikację.

Szczególne zainteresowanie pracowników IZ budzą wydarzenia w RFN: polityka rządu RFN, działalność organizacji społeczno-politycznych i instytutów naukowo-badawczych zlokalizowanych na terenie tego państwa. Chociaż to co dzieje się w NRD, w Polsce również nie może być bagatelizowane. Jak wiadomo w ostatnim okresie historiografia NRD dokonuje znamiennej rewizji historii Prus. Niepokoi stosunkowo słaby rezonans polskich publikacji w tym kraju, brak ośrodków polonistycznych itp. Interesują natomiast osiągnięcia ekonomiczne i społeczne NRD, kontakty organizacji społecznych i politycznych, skutki wymiany turystycznej itp.

⁶³ A. W. Walczak, *Dylematy i obsesje jedności i podziału Rzeszy XIX i XX w. Polityka ogólnoniemiecka RFN 1949-1969*. Poznań 1982.

⁶⁴ A. Wolff-Powęska, *Polityczne i filozoficzne nurty konserwatyzmu w Republice Federalnej Niemiec*. Poznań 1984.

Z okazji swego jubileuszu 40-lecia w październiku 1984 r. IZ zorganizował ogólnopolską sesję naukową poświęconą narodzinom i rozwojowi polskiej myśli zachodniej. Sesję zaszczylił swoją obecnością członek Biura Politycznego KC PZPR, minister spraw zagranicznych PRL Stefan Olszowski. Materiały z sesji opublikowano w „Przeglądzie Zachodnim”. Ponadto wydawnictwo IZ podjęło inicjatywę i przygotowało do druku monografię Mariana Mroczyki pt. *Polska myśl zachodnia* oraz Bernarda Piotrowskiego *Badania niemcoznawcze w Uniwersytecie Poznańskim w latach 1919 - 1939*.

21 - 22 marca 1985 r. przeprowadzono właściwe obchody jubileuszu 40-lecia IZ. W dniu 21 marca odbył się Walny Zjazd Członków IZ, który na wniosek grupy członków podjął uchwałę o nadaniu instytutowi imienia jego założyciela prof. dra Zygmunta Wojciechowskiego. W tym samym dniu przeprowadzono uroczystość jubileuszową. Dyrektor IZ przedstawił referat obrazujący osiągnięcia instytutu. Następnie po raz pierwszy w historii tej placówki wręczono nagrody naukowe za publikacje podejmujące problematykę ziem odzyskanych, granicy zachodniej Polski oraz historii Niemiec i stosunków polsko-niemieckich. Przyznano 2 pierwsze, 5 drugich i 7 trzecich nagród. Wydawnictwom zasłużonym w publikowaniu tych prac wręczono dyplomy uznania. W 1974 r. z okazji 30-lecia IZ odznaczony został Orderem Sztandaru Pracy I klasy. Z okazji 40-lecia uzyskał on odznakę za zasługi rad narodowych województw leszczyńskiego, koszalińskiego i pilskiego. Pracownicy IZ otrzymali wiele odznaczeń państwowych i regionalnych. Odznaczona została również 7 osobowa grupa osób współdziałających z Z. Wojciechowskim przy założeniu IZ w 1944/45 r. Odznaczenia wręczył przewodniczący Rady Państwa PRL prof. Henryk Jabłoński. Do instytutu napłynęło wiele gratulacji i życzeń z kraju i zagranicy. W następnym dniu (22 III) przeprowadzono obrady sesji naukowej poświęconej roli ziem zachodnich i północnych (Ziem Odzyskanych) w rozwoju PRL*.

Antoni Czubiński

WALNE ZEBRANIE CZŁONKÓW INSTYTUTU ZACHODNIEGO

Dnia 21 marca 1985 r. w Sali Czerwonej Pałacu Działyńskich w Poznaniu odbyło się Walne Zebranie Członków Instytutu Zachodniego. Porządek obrad był następujący:

1. Zagajenie.
2. Odczytanie protokołu Walnego Zebrania z dnia 2 kwietnia 1984 r.
3. Sprawozdanie Władz Instytutu Zachodniego z działalności w 1984 r.
4. Sprawozdanie Komisji Rewizyjnej.
5. Dyskusja nad sprawozdaniami.
6. Podjęcie uchwały o udzieleniu Dyrekcji IZ absolutorium.
7. Powołanie nowych członków IZ.
8. Rozpatrzenie wniosku grupy członków w sprawie zmiany nazwy Instytutu Zachodniego.
9. Wolne wnioski.

* Materiały sesji publikujemy w działach „Artykuły” oraz „Materiały” niniejszego zeszytu (przyj. red.).